

Willem de Kooning

FOTO: ARNOLD NEWMAN

De smaak van verf

Sensueel en beweeglijk is het oeuvre van abstract expressionist Willem de Kooning. Naar aanleiding van zijn 100ste geboortejaar toont de Rotterdamse Kunsthal een overzicht van de in Rotterdam geboren Amerikaan » Steven Aalders

Willem de Kooning (1904-1997) is een meester in het nat in nat schilderen. Als geen ander weet hij kleuren op het doek te mengen, door elkaar te smeren, zonder dat het modder wordt. Helder staat de verf te stralen.

Ooit zag ik een tantaliserende film over De Kooning aan het werk. In een atelier, groot als een hangar, is een bejaarde maar jongensachtige schilder in de weer met tubes en schalen olieverf. Door de ramen, die een hele wand beslaan, stroomt noorderlicht. Een wit doek staat klaar. Trefzeker zet hij een schetsje om in zwerige houtskoollijnen. Hij drukt enkele tubes leeg en roert in de verf. De camera zoomt in op de geconcentreerde mimiek. De lippen bewegen alsof ze de kleuren proeven. Citroengeel, kersenrood, zalmroze, roomwit, lever, hazelnoot, chocola. De smaak van verf. Hij doopt een huisschilderkwast in de verf en volgt soepel en beheerst de houtskoollijnen. Gele, rode en blauwe vegen vermengen zich en lossen op in witte vlakken. Groen, roze en talloze halftönen ontstaan. De hand wordt met zwenkende bewegingen als vanzelf gestuurd.

De Kooning komt tot de kunst via het ambacht. Als twaalfjarige treedt hij in dienst bij de firma Giddink, gespecialiseerd in art deco-schilderingen. In de werkplaats wordt zijn liefde voor de materialen gewekt door hun sensuele en tactiele aantrekkingskracht, de penselen en pigmenten, papier en verf. Zijn werkgevers sturen hem vanwege zijn uitzonderlijk tekentalent naar de academie, waar hij zijn vormgevoel ontwikkelt door in de avonduren te tekenen naar stillevens. Om zijn tirannieke moeder te ontlopen zwerft hij veel over straat en in de havens. Op 22-jarige leeftijd vertrekt hij in 1926, zonder afscheid te nemen, als verstekeling naar Amerika, in de hoop carrière te maken als commercieel kunstenaar.

Dat lukt hem aardig, aanvankelijk als huisschilder, later als etaleur voor een schoenenfirma. Maar als hij de schilder Arshile Gorky ontmoet, besluit hij kunstenaar te worden. Er volgt een lange periode

'The Glazier' (1940)

van armoede en zoeken naar een eigen stijl. Daarbij is het kubisme van Picasso en Cézanne een richtsnoer, maar ook kijkt hij naar het verfijnd classicisme van Ingres en Pompeïsche muurschilderingen. In het vroegste werk op de Rotterdamse expositie, *The Glazier* (1940), is die invloed te zien. Een zittende man is samengesteld uit gefragmenteerde ledematen. De doorschijnende onderschilderingen verraden talloze variaties. Elke beslissing lijkt een tegenwerping op te roepen. Het resultaat is een onopgelost schilderij. Deze onafheid zal hij echter tot een alom gewaardeerde kwaliteit weten te maken.

De Kooning, die zichzelf ziet als een 'slipping glimpser', streeft als een jongleur naar een evenwicht in beweging. Je zou dat een vorm van Hollands relativisme kunnen noemen. Hierin onderscheidt hij zich van andere vertegenwoordigers van het Amerikaanse abstract expressionisme, dat na de Tweede Wereldoorlog losbarst in New York.

Newman en Pollock werken in een apodictische stijl op grote schaal. In De Koonings kunst huist twijfel en intimiteit. Hij probeert een groot schilderij klein te doen lijken. Niettemin heeft hij bewondering voor de bravoure van Jackson Pollock. De invloed van diens 'overall' composities is te zien in de prachtige serie zwartwitschilderijen, waarmee hij met zijn eerste tentoonstelling bekendheid krijgt. De Kooning is dan 44 jaar.

Na dit artistieke succes werkt hij anderhalf jaar onafgebroken aan één schilderij: *Woman I* (1950-52). Het is een formeel en psychologisch gevecht om een eigen inhoud te geven aan de nieuwe expressionistische stijl. De vrouwenreeks die hieruit ontstaat, is een expliciete uiting van De Koonings grote en levenslange obsessie en inspiratie: de andere sekse. Uiteenlopende citaten zijn als in een collage in één beeld samengebracht. De vrouw als madonna en hoer, moeder en minnares. Hiervoor staan zowel vijfduizend jaar oude Mesopotamische idolen model, met hun wijd sturende ogen, als de vroegrenaissancistische getroude madonna's van Cimabue. Maar ook de meisjes van de tandpastareclame of de koopjesjagende vrouwen in het warenhuis om de hoek, de herinnering aan de raamhoeren van Katendrecht met hun grote roze borsten en niet in het minst de furie van de moeder. Even complex en ambigu als de behandeling van het onderwerp is de stijl waarin het is geschilderd, abstract noch figuratief.

De zwartwit- en de vrouwenreeks zijn typische stadsschilderijen, druk en schreeuwerig, vol vorm en antivorm, heftige gebaren binnen de grid van New York. Wanneer De Kooning in het spoor van Pollock de weidsheid van Long Island opzoekt, komt er meer ruimte in zijn werk. Brede en gespierde blokkwaststreken begeleiden de trek uit de stad over snelwegen waarin het landschap in een flits wordt waargenomen. Ze markeren een overgang naar een nieuwe periode, waarin licht en ruimte terrein winnen en de vrouwenfiguur geleidelijk opgaat in het landschap.

Door to the River (1960) is zo'n overgangsschilderij.

Point, zijn favoriete plek, is Ruysdael-achtig. Een luizig stukje land, een strandje met duinen, omringd door lucht, rivier en zee. De reflecties van de elementen vinden hun weerslag in het atelier. Daar mengt hij natuurlijke kleuren, die de basis vormen van zijn palet. Zand, grijsgroen van het gras, staalgrijs van de oceaan. Drie potten met licht. Tonen, eerder dan kleuren. Daar voegt hij een roze vleeskleur aan toe en een typische leverkleur gemengd uit zes verschillende kleuren. Deze tonen vormen een verbinding tussen heldere oplichtende accenten. De landschappencycli uit de jaren zeventig

DE KOONING, DIE ZICHZELF ZIET ALS 'SLIPPING GLIMPSE', STREEFT ALS EEN JONGLEUR NAAR EVENWICHT IN BEWEGING

met dit Noord-Atlantische licht, waarvan hij zegt dat ze uit hem stromen als water, zijn het hoogtepunt uit zijn oeuvre. Volkomen vrij en zinnelijk in beweging, vol leven, kleur en licht.

De transfiguratie van vrouw naar landschap naar verf komt naar voren in een poëtische beschrijving van een mystieke ervaring, die De Kooning heeft tijdens één van zijn fietstochten. Aan zijn toenmalige muze schrijft hij in een brief hoe hij de lijn van haar hals terugziet in de kustlijn van de baai, de haarlijn 'in het gras waar de kiezels op het strand zijn'. Hij verlangt ernaar om het water in haar mond, dat samenvloeit met het water in de baai, te drinken en al fietsend langs het water streelt hij haar hals.

Begin jaren tachtig maken de explosieve, vloeiende kwaststreken plaats voor scherpe, ijle lijnen die uitwaaiëren en oplossen in een atmosferisch wit. Gele, rode en blauwe antropomorfe vlakken maken zich uit de achtergrond los en zweven over het doek. Ze doen denken aan de ledematen van de zittende mansfiguren uit de jaren dertig. De karakteristieke zwierige lijnen, ruimtelijk in hun verloop van licht naar donker, herinneren aan de plooiën in hun kleding.

Na 1985 ogen de schilderijen wezenlijk anders: de lijnen zijn dikker, de vlakken groter en de kleuren harder. De Kooning, die inmiddels aan Alzheimer lijdt en aan de gevolgen van jarenlang excessief drinken, wordt door zijn omgeving aan het werk gehouden, deels uit therapeutische overwegingen, deels voor de overspannen markt. Assistenten hebben een te groot aandeel in het werk.

Maar in *Morning: The Springs* uit 1983 is De Kooning nog volop lucide. Weergaloos wordt de sensatie gewekt van ochtendlicht, een nieuwe dag. In een witte onderlaag trekt hij met een paletmes kleurige nevels: echo's van organische vormen, die dansen over het vlak en lijnen als wervelende linten met zich meevoeren. Een rituele rondedans ter ere van de lente. Ontstegen aan zwaartekracht houden ze elkaar moeiteloos in balans. ■

Boven: 'Door to the River' (1960)
Links: 'Morning: The Springs' (1983)

derij. Gele, roze en witte streken omgeven vloeiend en resoluut een zwart rechthoekig centrum, als een toegang naar het binnenste van het schilderij. De titel verwijst naar nieuwe onbekende mogelijkheden en inspiratie. Beeld en idee vertonen verwantschap met één van de laatste schilderijen van Pollock, *The Deep* (1953). Daarin is een zwarte ovaal in een wolkig roomwit vlak uitgespaard. Beide schilderijen lijken een abstracte variant van *l'Origine du monde* (1866), de gekaderde vagina van Courbet, een schilder die De Kooning inspireerde om zijn landschappen concreter te maken en ruimte om te zetten in tastbare verf.

In 1964 vestigt De Kooning zich definitief in The Springs op Long Island. Hij laat een groot atelier bouwen naar eigen ontwerp. Fietsend door het waterrijke laagland denkt hij aan Holland. Louse

Willem de Kooning

16 april t/m 3 juli in Kunsthall, Rotterdam
Info: 010-4400301 of www.kunsthall.nl